
การประเมินภูมิสังคม

(How to Know)

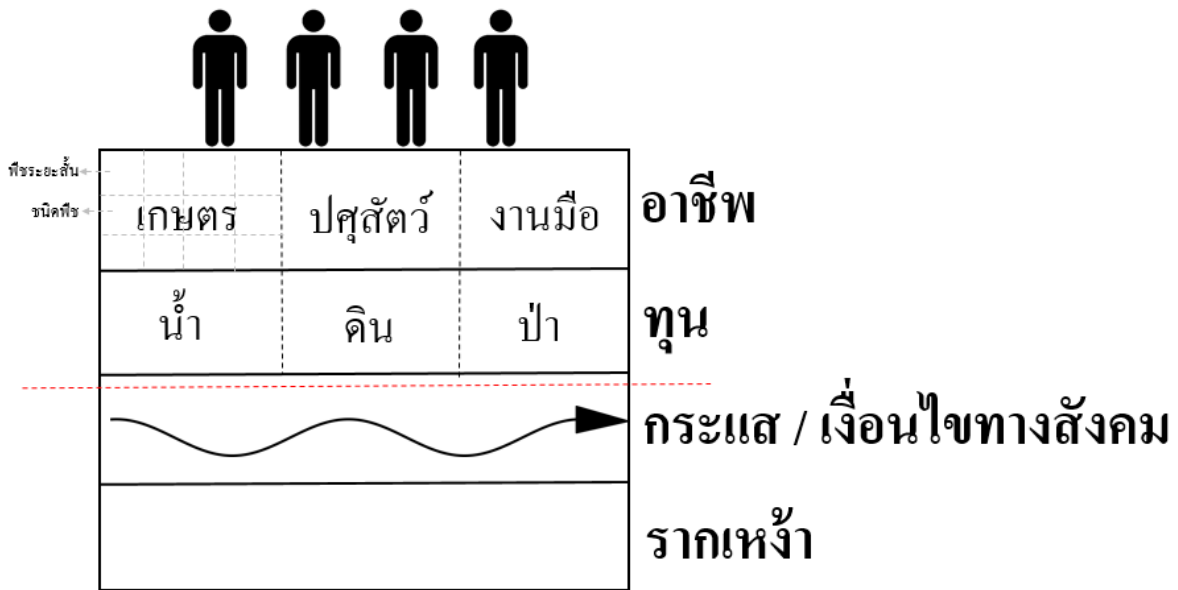
Copyright © 2016 The Mae Fah Luang Foundation under Royal Patronage. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, used in a spreadsheet, or transmitted in any form or by any means without the permission of the Mae Fah Luang Foundation under Royal Patronage

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทที่ 1 : แนวคิดการดำเนินงานพัฒนาในพื้นที่	1
บทที่ 2: การประเมินปัญหาและศักยภาพของพื้นที่ลุ่มน้ำ (How to Know)	3
2.1 การประเมินระยะแรก (การประเมินเบื้องต้น)	3
2.2 การประเมินระยะที่ 2	5
บทที่ 3: เครื่องมือในการประเมินปัญหาและศักยภาพพื้นที่ลุ่มน้ำ (How to Know)	9

บทที่ 1 : แนวคิดการดำเนินงานพัฒนาในพื้นที่

การพัฒนาตามตำราแม่ฟ้าหลวงเน้นการพัฒนาเป็นลุ่มน้ำ โดยจะพัฒนาตามภูมิสังคมของพื้นที่ และชุมชนนั้นๆ ภูมิสังคมของแต่ละชุมชนประกอบด้วย 4 ฐาน คือ 1) ฐานอาชีพ 2) ฐานทุนทางธรรมชาติ 3) ฐานเงื่อนไขทางสังคมหรือกระแส และ 4) ฐานรากเหง้า (รูปที่ 1) มูลนิธิแม่ฟ้าหลวงฯ จะเข้าไปดำเนินการพัฒนา 2 ฐานต้นบน คือ ฐานอาชีพและฐานทุนทางธรรมชาติ ส่วนฐานเงื่อนไขทางสังคมและฐานรากเหง้าเป็นองค์ประกอบในการพิจารณาเพื่อให้รู้และเข้าใจชุมชนดียิ่งขึ้น และตระหนักว่าเงื่อนไขของชุมชนเป็นอย่างไร

รูปที่ 1 ฐานภูมิสังคมของชุมชน

ชุมชนใดๆ ก็ตามยืนอยู่บนฐาน 4 ชั้น ฐานชั้นบนสุด ซึ่งอยู่ใกล้กับคนที่สุดและส่งผลต่อคนโดยตรง คือ ฐานอาชีพ แบ่งเป็น 3 ด้านหลักๆ ได้แก่ เกษตร ปศุสัตว์ (รวมถึงประมง) และงานมือ (รวมถึงหัตถกรรมและอาชีพรับจ้างต่าง ๆ) โดยในแต่ละด้าน จะมีรายละเอียดที่ต้องดำเนินการย่อยลงไปอีก เช่น ในด้านการเกษตร จะมีทั้งเรื่องการส่งเสริมพืชระยะสั้น ระยะกลาง ระยะยาว การเลือกชนิดพืช เป็นต้น

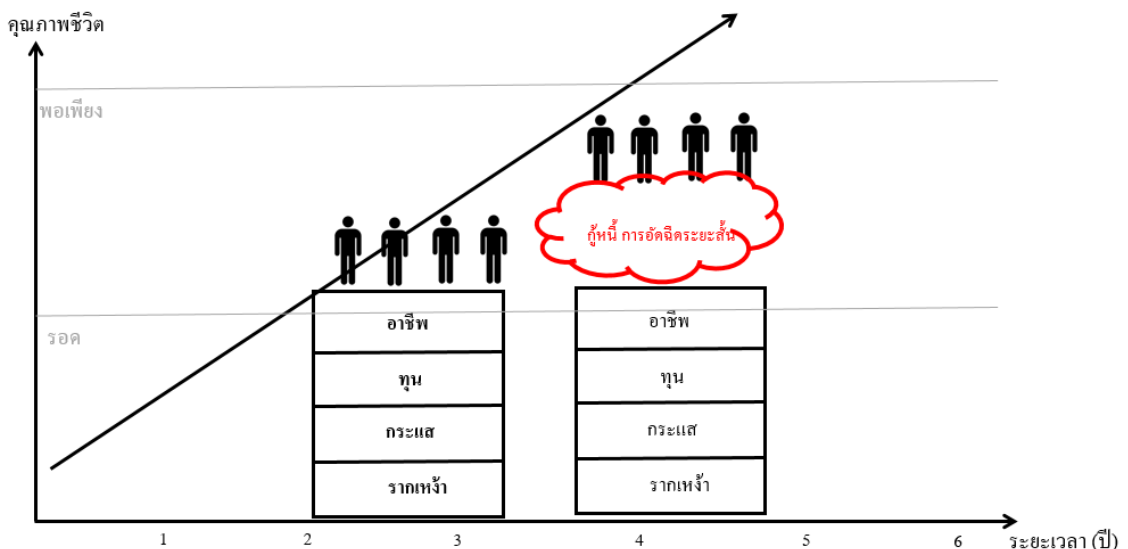
ฐานชั้นถัดมา คือ ทุนทางธรรมชาติ ได้แก่ น้ำ ดิน ป่า (รวมถึงธรรมชาติ) ซึ่งส่งผลต่อฐานอาชีพ นั่นคือ การประกอบอาชีพด้านไหนจะดีหรือไม่ ขึ้นอยู่กับทุนทางธรรมชาติของพื้นที่นั้นๆ เช่น หากจะส่งเสริมอาชีพด้านการเกษตร ควรต้องมีระบบน้ำที่ดี ดังนั้น ถ้าจะยกระดับอาชีพด้านการเกษตร ต้องยกขึ้นจากการพัฒนาระบบน้ำ หรือหากพื้นที่ไหนฝนตกน้อยและเป็นดินทราย เช่น อำเภอเยนนั้นของภาคมะกวย สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมาร์ (ซึ่งเป็นหนึ่งในพื้นที่โครงการพัฒนาของมูลนิธิแม่ฟ้าหลวงฯ) การดำเนินงานพัฒนาจึงเน้นไปที่การส่งเสริมด้านปศุสัตว์ เพราะ ต้นทุนน้ำไม่เอื้อต่อการทำการเกษตร แต่มีพื้นที่กว้างขวาง สามารถให้สัตว์แทะเล็มหญ้าได้ นอกจากนี้ ทุนทางธรรมชาติเป็นเรื่องที่กระทบคนส่วนใหญ่ในพื้นที่ลุ่มน้ำ เพราะเป็นประเด็นร่วมกันของคนในชุมชน เกี่ยวข้องกับทุกคน และ

เป็นประโยชน์ร่วมกันของชุมชน ดังนั้น ในการขับเคลื่อนการพัฒนาในพื้นที่ จึงควรเริ่มจากการพัฒนาทุนทางธรรมชาติ เช่น ระบบน้ำ เพราะมักจะเป็นประเด็นที่คนส่วนใหญ่ในชุมชนได้รับผลกระทบ หรือเรียกว่า “ประเด็นร่วม” ดังนั้น คนส่วนใหญ่ในชุมชน (70 – 80%) จึงลุกขึ้นมามีส่วนร่วมในการพัฒนา ซึ่งแสดงถึงพลังของชุมชนในการขับเคลื่อนการพัฒนา และความรู้สึกเป็นเจ้าของการพัฒนาตั้งแต่แรกเริ่มอันเป็นหนึ่งในกระบวนการสำคัญของการพัฒนาตามตำราแม่ฟ้าหลวงที่จะนำไปสู่ความยั่งยืน

ฐานขั้นที่ 3 คือ กระแสหรือเงื่อนไขทางสังคมที่ส่งผลต่อการยอมรับหรือต่อต้านการดำเนินงานพัฒนาในพื้นที่ ซึ่งมีปัจจัยหลากหลาย ได้แก่ กระแสสังคมโดยรวม ความขัดแย้งและปัญหาต่างๆ ในชุมชน ผู้นำ ผู้มีอิทธิพล นายทุน และระบบเครือญาติ ทั้งนี้ กระแสแกว่งไปมาอยู่ตลอด บางครั้งเพื่อขับเคลื่อนการพัฒนา อาจต้องดำเนินการเพื่อให้กระแสนั้นเป็นกระแสที่ผลักดันให้เกิดการพัฒนา หรือทวนกระแสที่เป็นอยู่ เช่น การใช้เสียงตามสาย การใช้สื่อออนไลน์ การนำผู้มีอิทธิพลทางความคิดหรือผู้มีอำนาจกำหนดนโยบายมาลงพื้นที่ศึกษาดูงานการดำเนินงานของโครงการ เพื่อสร้างการยอมรับและสั่งการต่อไป หรือบอกเล่าเรื่องราวของโครงการเพื่อสร้างกระแสการยอมรับจากสังคม หรือขยายผลต่อ

ฐานขั้นที่ 4 หรือฐานล่างสุด คือ ฐานรากเหง้า ซึ่งเป็นพื้นฐานความคิดและการดำเนินชีวิตของชุมชนนั้นๆ ซึ่งรวมถึงวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ อุปนิสัย เป็นต้น ดังนั้น จึงเป็นเงื่อนไขในการบ่งชี้เบื้องต้นว่าชุมชนมีความกระตือรือร้น ขยันขันแข็ง มุ่งมั่นจริงจังในเรื่องใดและมากน้อยไหนด และจะลุกขึ้นมาพัฒนาตนเองและทำจริงหรือไม่

ในการดำเนินงานพัฒนา แม้ว่าการพัฒนาจะเน้นไปที่ฐานขั้นที่ 1 และ 2 นั่นคือ ทุนทางธรรมชาติและอาชีพ แต่ต้องพิจารณาฐานทั้ง 4 ชั้น จึงจะประเมินได้ว่าการดำเนินงานพัฒนาในพื้นที่ลุ่มน้ำนั้นๆ จะสำเร็จหรือไม่ เพราะถ้ากระแสดี ชุมชนกระตือรือร้น ประกอบกับมีความขยันขันแข็ง หนักเอาเบาสู้งเป็นพื้นฐาน การพัฒนาก็จะเกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็ว

รูปที่ 2 การเปรียบเทียบการพัฒนาจากต้นทุนของชุมชนและการสนับสนุนเงินระยะสั้นจากภายนอก

ชุมชนที่เข้มแข็ง คือ ชุมชนที่ฐานทั้ง 4 ชั้นเข้มแข็ง และสามารถยกระดับคุณภาพชีวิตของชุมชน ด้วยการพัฒนาทุนทางธรรมชาติและทุนอาชีพให้ดีขึ้นได้ นั่นคือ การพัฒนาที่ยั่งยืนต้องเกิดจากการพัฒนา สิ่งที่มีในชุมชนจริงๆ ไม่ใช่การอัดฉีดจากภายนอก เช่น การกู้ การสนับสนุนเงินระยะสั้น เป็นต้น เพราะ การสนับสนุนในลักษณะนี้เปรียบได้กับการทำให้คนยืนอยู่บนลม ไม่มีความมั่นคง ชุมชนดูเหมือนจะมีเงิน เพิ่มขึ้น แต่อันที่จริงแล้ว ถ้ารัฐบาลหรือหน่วยงานใดๆ ก็ตามเลิกให้ ลมก็จะพบบ และชุมชนก็จะล้มลง (รูป ที่ 2) เพราะฉะนั้น การพัฒนาที่ยั่งยืนต้องพัฒนาที่ทุนทางธรรมชาติ นั่นคือ น้ำ ดิน ป่า และส่งเสริมอาชีพ ทั้งเกษตร ปศุสัตว์ และหัตถกรรม ที่เหมาะสมกับภูมิสังคมของพื้นที่ลุ่มน้ำนั้นๆ

บทที่ 2: การประเมินปัญหาและศักยภาพของพื้นที่ลุ่มน้ำ (How to Know)

เนื่องจากแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำมีภูมิสังคมที่แตกต่างกัน ปัญหาและศักยภาพย่อมแตกต่างกัน การพัฒนาจึงต้องเริ่มจากการประเมินปัญหาและศักยภาพของพื้นที่ลุ่มน้ำก่อน เพื่อให้ “รู้” และ “เข้าใจ” บริบทของชุมชนนั้นๆ และสามารถร่วมกับชุมชนหาปัญหาและความต้องการที่แท้จริง แก้ไขปัญหาและพัฒนาได้อย่างตรงจุด

มูลนิธิแม่ฟ้าหลวงฯ แบ่งการประเมินออกเป็น 2 ระยะ โดยระยะแรกเป็นการประเมินเมื่อเข้า ชุมชนใดๆ ก็ตามเป็นครั้งแรก เพื่อให้ได้ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับชุมชนนั้นๆ และในระยะที่ 2 เป็นการ ประเมินอย่างรอบด้าน เพื่อให้รู้ “ข้อมูลจริง” ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ การประเมินระยะที่ 2 เป็นกระบวนการที่ควรทำร่วมกับชุมชนและหน่วยงานเกี่ยวข้อง เช่น เจ้าหน้าที่ป่า ไม้ อุทยาน ทหาร ดชด. เป็นต้น เพื่อให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายเห็นภาพเดียวกัน เห็นปัญหาด้วยตนเอง ตระหนักถึงปัญหาร่วมกัน ซึ่งจะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาาร่วมกันและการพัฒนาที่ยั่งยืน

2.1 การประเมินระยะแรก (การประเมินเบื้องต้น)

การประเมินระยะแรกเป็นการสำรวจพื้นที่และเข้าชุมชน เพื่อให้ทีมพัฒนาเห็นสภาพพื้นที่ รู้ ข้อมูลทั่วไปเบื้องต้น และประเมินความพร้อมของชุมชนในการเข้าร่วมโครงการพัฒนา โดยทีมพัฒนา ควรสนใจข้อมูล ดังนี้

ประเด็น	หัวข้อ	ตัวอย่างรายละเอียดข้อมูล
1) ภูมิสังคม	เศรษฐกิจ	รายได้ รายจ่าย หนี้สิน
	สังคม	ยาเสพติด การย้ายถิ่นฐาน การลักขโมย ยาสูบ การก่อวินาศกรรม
	สิ่งแวดล้อม	สภาพป่า การใช้ประโยชน์พื้นที่ กฎระเบียบชุมชน มลพิษ การจัดการขยะ โรงงานอุตสาหกรรม

ประเด็น	หัวข้อ	ตัวอย่างรายละเอียดข้อมูล
2) ปัญหา	ความยากจน (จน)	จนหนทาง จนความรู้ จนปัญญา
	สุขภาพ (เจ็บ)	สุขภาพ ความเจ็บป่วย โรคระบาด สถานพยาบาล วิธีการรักษาโรค
	การศึกษา (ไม่รู้)	ระดับการศึกษา สถานที่เรียน อุปกรณ์และบุคลากร
3) ทუნทางธรรมชาติ	น้ำ	ต้นทูนน้ำ ระบบส่งน้ำ ระบบกักเก็บน้ำ ฝ่าย การบริหารจัดการ
	ดิน	ผลผลิต ธาตุอาหารในดิน การเจริญเติบโตของพืช ความเหมาะสมของพืชที่ปลูกกับสภาพพื้นที่
	ป่า	การใช้กับการรักษา ความหลากหลายทางชีวภาพ แหล่งอาหาร ความมั่นคงทางอาหาร
4) อาชีพ	เกษตร	ชนิดพืช การใช้สารเคมี การเพิ่มผลผลิตและมูลค่า
	ปศุสัตว์/ประมง	อัตราการตาย จำนวนสัตว์ต่อพื้นที่ การเคลื่อนย้ายสัตว์ภายนอกเข้ามาในพื้นที่ การเพิ่มผลผลิตและมูลค่า
	งานมือ	ภูมิปัญญา งานจักสาน งานเย็บปักถักร้อย การเพิ่มมูลค่า
5) ผู้นำ	ส่วนกลาง	นโยบาย การจัดลำดับความสำคัญ และความเข้าใจของรัฐบาล กระทรวง ทบวง กรม
	ส่วนภูมิภาค	นโยบาย การจัดลำดับความสำคัญ และความเข้าใจของผู้ว่าราชการจังหวัด นายอำเภอ หน่วยงานภาครัฐ
	ส่วนท้องถิ่น	นโยบาย การจัดลำดับความสำคัญ และความเข้าใจของอบต. กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ชุมชน
6) องค์กรพัฒนา	ภาครัฐ	หน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ เช่น เกษตร ปศุสัตว์ ป่าไม้ ประมง ชลประทาน
	ภาคประชาชน	NGO และองค์กรเอกชนในพื้นที่
	ชุมชน	กลุ่มพัฒนาต่างๆ ในชุมชน
7) รากเหง้า	ประวัติศาสตร์/พื้นเพ	ประวัติศาสตร์การต่อสู้ ลักษณะนิสัยพื้นฐาน
	วัฒนธรรม ประเพณี	ปฏิทินประเพณี ข้อห้าม
	ความเชื่อ	ผู้นำไม่เป็นทางการ ผู้นำทางความคิด ผู้เฒ่าผู้แก่ วิสัยทัศน์ชุมชน
8) ระดับความยากจน	อยู่รอด	มีข้าวพอกกิน มีพืชเก็บกิน มีสัตว์เลี้ยง รายได้มากกว่ารายจ่าย แต่ยังมีหนี้
	พอเพียง	ชนิดพืชเศรษฐกิจ รายได้แน่นอน การแปรรูป เพิ่มมูลค่า หนี้สินลดลง
	ยั่งยืน	การรวมกลุ่ม การถ่ายทอดองค์ความรู้ กฎระเบียบ โรงงานขนาดเล็ก

ประเด็น	หัวข้อ	ตัวอย่างรายละเอียดข้อมูล
9) องค์ความรู้	ทางตรง	องค์ความรู้ทางตรงที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพ เช่น การเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์
	ประยุกต์ปรับใช้	ความรู้ในการลดต้นทุนด้วยนวัตกรรมในพื้นที่ การพัฒนาต่อยอดเทคโนโลยี การนำความรู้มาปรับใช้
	ใหม่	ความรู้ที่ไม่มีในพื้นที่ ต้องหาใหม่ เช่น การหาพืชตัวใหม่มาทดแทนพืชเดิม
10) เวลา	เวลาของผู้นำ	ความร่วมมือ ความสนใจ
	เวลาของชุมชน	ฤดูกาล ปฏิทินประเพณี ปฏิทินการเกษตร เวลาว่างของชุมชน
	เวลาของทีมงาน	การแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบ ภาระงาน ความสัมพันธ์เมื่อเทียบกับเวลาผู้นำ
11) ทีมพัฒนาที่มีในพื้นที่เดิม	กาย	การประพฤติปฏิบัติ พฤติกรรม ความอ่อนน้อม อ่อนน้อมถ่อมตน
	วาจา	การพูดจา ความสุภาพ
	ใจ	ความมุ่งมั่น ทุ่มเท ใจสู้

ทั้งนี้ ข้อมูลต่างๆ ตามตารางข้างต้นเป็นเพียงแนวทาง (Guideline) เพื่อให้ทีมพัฒนามีประเด็นไว้วางใจเมื่อมอง ฟัง สัมผัส และพูดคุยเมื่อเข้าชุมชนเท่านั้น ดังนั้น ทีมพัฒนาจึงไม่ควรมุ่งหาข้อมูลข้างต้นให้ครบ แต่ควรมีประเด็นเหล่านี้ไว้วางใจ และเปิดรับทุกด้าน มองให้กว้าง รับฟังอย่างเต็มที่ และไม่มีอคติ จากนั้น จึงมาแลกเปลี่ยนข้อมูล โดยเฉพาะเสียงตอบรับจากชุมชน และความคิดเห็นระหว่างคนในทีม และร่วมกันประเมินความพร้อมของชุมชนและความยากง่ายของการพัฒนาในเบื้องต้น

2.2 การประเมินระยะที่ 2

เป็นการประเมินอย่างรอบด้าน เพื่อให้รู้ “ข้อมูลจริง” ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึก สามารถนำข้อมูลมาใช้ประเมินปัญหาและศักยภาพของชุมชน วางแผนการพัฒนาตามภูมิสังคม และแก้ไขปัญหาได้ตรงจุด ตลอดจนต่อยอดศักยภาพของชุมชนได้

การประเมินระยะที่ 2 นี้ ประกอบด้วยชุดข้อมูลที่ควรรู้และเข้าใจ หรือ ต้อง “Know” 10 เรื่อง ดังนี้

ลำดับ	ชุดข้อมูลที่ต้องรู้และเข้าใจ หรือ ต้อง “Know”	เครื่องมือ	สิ่งที่ได้
1	ระดับคุณภาพชีวิต	แบบสำรวจเศรษฐกิจสังคม	<p>ข้อมูลระดับครัวเรือนทุกครัวเรือนในชุมชน โดยมีข้อมูลหลัก ดังนี้</p> <p>- ข้อมูลด้านสังคม</p> <ul style="list-style-type: none"> ● ข้อมูลประชากรในระดับบุคคล เช่น อายุ อาชีพ และการศึกษาของทุกคนในครอบครัว ● ข้อมูลสภาพความเป็นอยู่ของครัวเรือน เช่น ลักษณะที่อยู่อาศัย และสภาพความเป็นอยู่ ● ข้อมูลสภาพเกี่ยวกับสุขอนามัย <p>- ข้อมูลด้านเศรษฐกิจ</p> <ul style="list-style-type: none"> ● การประกอบอาชีพ แหล่งรายได้ ● รายได้ รายจ่าย หนี้สิน เงินออม สินทรัพย์ ● ข้อมูลการใช้ที่ดิน (พื้นที่ทำกิน) ● การทำการเกษตร ได้แก่ ชนิดพืช พื้นที่ ผลผลิต ● ชนิดและจำนวนปศุสัตว์
2	ประเด็นปัญหา	Checklist มิติน้ำ ดิน ป่า เกษตร ปศุสัตว์ งานมือ	ปัญหาและศักยภาพของชุมชน โดยแบ่งเป็น 2 ส่วนหลัก ได้แก่ 1.) ทู่นทางธรรมชาติ ซึ่งประกอบด้วยมิติน้ำ มิติดิน และมิติป่า

			<p>2.) ทูนทางอาชีพ ซึ่งประกอบด้วยมิติเกษตร มิติปศุสัตว์ และมิติหัตถกรรม</p> <p>โดยแต่ละมิติจะเห็นได้ชัดเจนว่าพื้นที่ลุ่มน้ำนั้นๆ มีปัญหาเรื่องใด มาก-น้อยแค่ไหน และสามารถแสดงให้เห็นภาพด้วยกราฟไยแมงมุมของพื้นที่ลุ่มน้ำ และกราฟไยแมงมุมของมิติต่างๆ</p>
--	--	--	--

3	ความยาก-ง่ายในการพัฒนา	ผลจากการประมวลและวิเคราะห์ข้อมูล เศรษฐกิจสังคม และ Checklist มิติต่างๆ	ทุนที่มีอยู่ในพื้นที่ทั้งทุนทางธรรมชาติ ทุนทางอาชีพ ทุนมนุษย์ ซึ่งเป็นหนึ่งในปัจจัยที่กำหนดความยาก-ง่ายของการพัฒนา
4	ความพร้อมของชุมชน	Checklist พลังสังคม	ปัจจัยด้านต่างๆ ที่ส่งผลต่อความพร้อมของชุมชน เช่น ผู้นำ ความร่วมแรงร่วมใจของชุมชน กฎระเบียบ โครงสร้างประชากร เป็นต้น
5	ระยะเวลาดำเนินโครงการ	ผลจากการประมวลและวิเคราะห์ข้อมูล เศรษฐกิจสังคม และ Checklist มิติต่างๆ	จำนวนปีที่ประมาณการว่าจะใช้ในการดำเนินงานพัฒนาในพื้นที่นั้นๆ
6	สภาพพื้นที่รอบชุมชน / ชุมชนที่มีผลกระทบ	การเข้าพื้นที่สำรวจเบื้องต้น การสังเกต การหาข้อมูลทุติยภูมิ	สภาพพื้นที่และปัญหาเบื้องต้นของพื้นที่ข้างเคียง
7	องค์ประกอบที่มพัฒนา	ผลจากการประมวลและวิเคราะห์ข้อมูล เศรษฐกิจสังคม และ Checklist มิติต่างๆ	ทักษะความชำนาญและจำนวนคนที่ทีมพัฒนาควรมี เพื่อร่วมกับชุมชน แก้ไขปัญหาอย่างตรงจุด
8	อาสาพัฒนาชุมชน	ผลจากการประมวลและวิเคราะห์ข้อมูล เศรษฐกิจสังคม และ Checklist มิติต่างๆ	ความรู้และทักษะที่ควรอบรมอาสาพัฒนาชุมชน การจัดทีม
9	ความพร้อมขององค์กรที่สนับสนุน	การพูดคุย สอบถาม และสังเกต	กระแสภายนอก ความเห็นต่อโครงการ แนวทางการสนับสนุนและดำเนินการร่วม
10	ความต้องการของชุมชน	กระบวนการคืนข้อมูลให้ชุมชน	ปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของชุมชน

บทที่ 3: เครื่องมือในการประเมินปัญหาและศักยภาพพื้นที่ลุ่มน้ำ (How to Know)

จากตารางข้างต้นจะเห็นได้ว่าเครื่องมือสำคัญในการประเมินปัญหาและศักยภาพของพื้นที่ลุ่มน้ำ ได้แก่ “Checklist” ซึ่งประกอบด้วย Checklist เรื่องน้ำ ดิน ป่า เกษตร ปศุสัตว์ ภัยธรรมชาติ และพลังสังคม ดังนั้น เพื่อให้เข้าใจการใช้เครื่องมือ Checklist ตลอดจนสามารถประมวลและวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการใช้เครื่องมือนี้ จึงขออธิบายเรื่องการใช้เครื่องมือนี้โดยละเอียด

วัตถุประสงค์ ของ Checklist	<p>เพื่อเป็นเครื่องมือช่วยนักพัฒนาในการประเมินปัญหาและศักยภาพ หรือ “ทุน” ในแต่ละพื้นที่ รวมถึงพลังในการขับเคลื่อนการพัฒนาของชุมชน โดยครอบคลุมมิติการพัฒนาด้านน้ำ ดิน ป่า เกษตร ปศุสัตว์ ภัยธรรมชาติ และพลังสังคม โดย Checklist เปรียบเสมือน Guideline หรือแนวปฏิบัติ ให้นักพัฒนาทราบในแต่ละมิติควรพิจารณาประเด็นใดบ้าง และในแต่ละประเด็น ควรพิจารณาหัวข้อย่อยใดบ้าง และมีเกณฑ์การให้คะแนนอย่างไร เพื่อให้ นักพัฒนาและชุมชนรู้สภาพที่เป็นจริง รู้ระดับความยาก – ง่าย ประเมินการณ์ความช้า – เร็ว ของการขับเคลื่อนการพัฒนา และมีข้อมูลครบและเพียงพอสำหรับการวางแผนการพัฒนาที่ตรงกับปัญหาและศักยภาพของพื้นที่</p>
---------------------------------------	---

คุณสมบัติของ ผู้ใช้	<ol style="list-style-type: none"> 1. สามารถแยกปัญหาและความต้องการของตัวเองออกจากปัญหาและความต้องการของชาวบ้านได้ นั่นคือ ไม่เอาตัวเองเป็นมาตรฐาน มิฉะนั้นแล้ว สิ่งที่เราเห็น รู้สึก ตลอดจนความคิดต่างๆ จะนำไปสู่การพัฒนาบนพื้นฐานความต้องการของตนเอง ไม่ใช้การพัฒนาจากปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของชุมชน 2. เข้าใจการดำรงชีวิตของคนทั่วไป โดยเฉพาะในพื้นที่ชนบท 3. เข้าใจปัจจัยพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิต และมาตรฐานที่ควรจะเป็นของแต่ละปัจจัย เช่น สภาพที่พักอาศัย สุขภาพ ระบบน้ำอุปโภค บริโภค ที่ควรมีตามสภาพพื้นที่นั้นๆ ตลอดจนมาตรฐานเชิงสถิติต่างๆ ของประเทศและของโลก เช่น อัตราการเกิด อัตราการตาย เป็นต้น 4. มีความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับต้นไม้ เกษตร ปศุสัตว์ อาชีพต่างๆ เพื่อให้เข้าใจชุมชนและพื้นที่ และสามารถถามลงรายละเอียดเชิงลึกต่อได้
--------------------------------	---

ขั้นตอนการใช้ Checklist		
ขั้นตอน	วัตถุประสงค์	วิธีการ
1. เตรียมความพร้อมของผู้ใช้	<ol style="list-style-type: none"> 1. เพื่อให้มีความรู้พื้นฐานเรื่องการพัฒนา ก่อนใช้ checklist ในพื้นที่จริง 2. เพื่อให้ทราบข้อมูลและสถานการณ์เบื้องต้นของชุมชน ได้แก่ สถานการณ์ทั่วไป ปัญหา การเมืองท้องถิ่น และความขัดแย้งภายในพื้นที่ 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ศึกษาหลักการและกระบวนการพื้นฐานของการพัฒนาอย่างยั่งยืน ในหนังสือ “แนวทางการพัฒนาตามตำราแม่ฟ้าหลวง เรื่อง การสร้างทีมพัฒนาในพื้นที่เป้าหมาย” 2. ศึกษาข้อมูลทุติยภูมิ (ข้อมูลมือสอง) ของพื้นที่ ได้แก่ <ol style="list-style-type: none"> 2.1. ข้อมูลพื้นฐานจากเว็บไซต์ของ อบต. อำเภอ ทหาร ตำรวจ หน่วยงานต่างๆ ในพื้นที่ 2.2. ข้อมูลจากการสำรวจข้อมูลเศรษฐกิจและสังคมทุกมิติ (กรณีมีข้อมูลสำรวจแล้ว) <ul style="list-style-type: none"> ■ ข้อมูลด้านสังคม เช่น จำนวนครัวเรือน จำนวนประชากร ■ ข้อมูลด้านเศรษฐกิจ เช่น พื้นที่ทำกิน อาชีพ รายได้ รายจ่าย หนี้สิน 2.3. แผนที่ 1 : 50,000 หรือ 1 : 4,000 และแผนที่ดาวเทียม เพื่อให้ทราบความสูงของพื้นที่ ทิศ ทางน้ำไหล และแหล่งน้ำตามธรรมชาติในเบื้องต้น 3. ศึกษา checklist ให้เข้าใจ เพราะผู้ใช้ต้องไม่นำตาราง Checklist ไปเมื่อเดินสำรวจจริง แต่ควรใช้ประสาทสัมผัสต่างๆ เก็บข้อมูลตามประเด็นใน checklist และเทียบตาราง checklist อีกครั้งช่วงประมวลข้อมูลและประเมินพื้นที่หลังจากสำรวจแล้ว
2. เตรียมความพร้อมของทีมร่วมกันก่อนเดินสำรวจ	<ol style="list-style-type: none"> 1. เพื่อให้เกิดการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ ใช้เวลาอย่างคุ้มค่า และลดอุปสรรคที่ป้องกันได้ เช่น ภาษาในการสื่อสาร 	<ol style="list-style-type: none"> 1. แบ่งทีมและวางแผนการเดินทาง <ol style="list-style-type: none"> 1.1. ใน 1 ทีม ควรมีสมาชิกที่มีความเข้าใจครบมิติ ได้แก่ ชุมชน เกษตร ปศุสัตว์ น้ำ ดิน ป่า 1.2. แต่ละทีม จะแบ่งเป็นทีมย่อยเพื่อดูประเด็นต่างๆ ดังนี้ <ol style="list-style-type: none"> 1) ทีมดูชุมชน สังเกตสภาพทั่วไป และพูดคุยกับชาวบ้าน 2) ทีมดูพื้นที่ทำกิน อาชีพ 3) ทีมดูพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ป่าไผ่สอย และป่าเศรษฐกิจ 4) ทีมดูระบบน้ำ

ขั้นตอนการใช้ Checklist		
ขั้นตอน	วัตถุประสงค์	วิธีการ
		<ol style="list-style-type: none"> 1.3. ต้องมีคนทีพูดภาษาเดียวกับชุมชนอยู่ในทีมสำรวจ หากต้องใช้ล่ามแปลภาษา เลือกคนแปลที่หัวว่างเปล่าจากข้อมูลต่างๆ เพื่อให้ได้รับสารที่ตรงกับสิ่งที่ชาวบ้านต้องการสื่อสารมากที่สุด ไม่เจือปนด้วยอคติและการแปลตามความเข้าใจของผู้แปล 2. เตรียมอุปกรณ์ ได้แก่ <ol style="list-style-type: none"> 2.1. วิทยุสื่อสาร 2.2. เครื่อง GPS 2.3. กล้องถ่ายรูป 2.4. สมุด ปากกา สำหรับจดบันทึก 2.5. เครื่องอัดเสียง (อาจใช้หรือไม่ใช้ก็ได้ขึ้นอยู่กับสถานการณ์)
3. พบผู้นำ ทางการ ผู้นำ ธรรมชาติและ และเจ้าหน้าที่ ในพื้นที่	<ol style="list-style-type: none"> 1. เพื่อสร้างความเข้าใจกับผู้นำชุมชนและหน่วยงานในพื้นที่ 2. เพื่อให้เกียรติเจ้าของพื้นที่ สร้างสัมพันธ์ และสร้างความเป็นทีมตั้งแต่เริ่ม 3. เพื่อนำข้อมูลที่ได้ประกอบการประเมิน 	<ol style="list-style-type: none"> 1. อธิบายจุดประสงค์และวิธีการเดินสำรวจ 2. จัดทีมชาวบ้านและเจ้าหน้าที่ในพื้นที่เพื่อเดินสำรวจร่วมกัน 3. นัดพบผู้ที่ทราบข้อมูลในพื้นที่ เพื่อขอให้เล่าให้ทีมฟังก่อนเข้าพื้นที่ โดยอาจเป็นตำรวจ ทหาร นายอำเภอ ปลัด หรือนายก อบต. 4. รับประทานอาหารร่วมกับผู้นำชุมชน ผู้นำธรรมชาติ ผู้นำศาสนา ชาวบ้าน ผู้แทนหมู่บ้าน เจ้าหน้าที่ในพื้นที่

ขั้นตอนการใช้ Checklist		
ขั้นตอน	วัตถุประสงค์	วิธีการ
4. พบผู้ที่ทราบข้อมูลในพื้นที่	1. เพื่อให้เห็นภาพรวมของชุมชนในเบื้องต้น	1. รับฟังภาพรวมต่างๆ ของอำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน
5. แลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างผู้ใช้	1. เพื่อให้ผู้ใช้เข้าใจข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้านก่อนลงพื้นที่ 2. เพื่อลดการถามคำถามขณะลงพื้นที่ เช่น จำนวนครัวเรือน ชชาติพันธุ์	1. แลกเปลี่ยนข้อมูลพื้นฐานในเรื่องต่างๆ เช่น <ul style="list-style-type: none"> - จำนวนครัวเรือน จำนวนประชากร - ชชาติพันธุ์ ศาสนา ภาษา - การศึกษา - พื้นที่ทำกิน / อัตราส่วนครัวเรือน : พื้นที่ป่า - การทำปศุสัตว์ การทำหัตถกรรม - รายได้รวมจากภาคเกษตรกรรมต่อปี รายได้รวมจากการรับจ้างต่อปี และรายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนต่อปี - แหล่งน้ำอุปโภค บริโภค - ฯลฯ
6. ลงพื้นที่สำรวจ	1. เพื่อประเมินทุนทางธรรมชาติ (น้ำ ดิน ป่า) อาชีพ (เกษตร ปศุสัตว์ งานมือ) และความเข้มแข็งทางสังคม	1. <u>ขณะลงพื้นที่ ขอให้เปิดใจ เปิดสมอง ใช้ประสาทสัมผัสทุกด้าน ตาดู หูฟัง ทำเดิน และสังเกตสิ่งรอบตัว โดยไม่นำตาราง checklist ไปดูในพื้นที่</u> 2. ถ่ายรูปสภาพทั่วไปโดยรอบ และประเด็นที่สนใจ ซึ่งเป็นเรื่องจำเป็นมากสำหรับการพูดคุยเพื่อประมวลร่วมกัน และยังคงช่วยประหยัดเวลาในการสำรวจ อีกทั้งยังเป็นเครื่องมือช่วยจำด้วย 3. เตรียมอาหารกลางวันไปรับประทานทานในหมู่บ้านร่วมกับชาวบ้าน 4. ตรวจสอบประเด็น checklist กันเองภายในทีม และเก็บตกประเด็นที่ยังขาดอยู่ 5. รับประทานอาหารร่วมเย็นกับชาวบ้าน ผู้เฒ่าผู้แก่ หมอผี ผู้นำศาสนา ผู้นำทั้งที่เป็นทางการ และไม่ใชทางการ ครูเจ้าหน้าที่ในพื้นที่ เพื่อประกอบการประเมินเรื่องต่างๆ

ขั้นตอนการใช้ Checklist		
ขั้นตอน	วัตถุประสงค์	วิธีการ
7. ประมวล ข้อมูลหมู่บ้าน ร่วมกันทั้งทีม	1. เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูล สภาพหมู่บ้าน และข้อมูลใน มิติต่างๆ	<ol style="list-style-type: none"> 1. ทีมย่อยของแต่ละหมู่บ้านสรุปข้อมูลร่วมกัน เพื่อให้เห็นภาพรวมของหมู่บ้านในทุกมิติ 2. ให้ตัวแทนแต่ละหมู่บ้าน (หากสำรวจหลายหมู่บ้าน) ออกมาเล่าข้อมูล ข้อสังเกต และสิ่งต่างๆ ที่พบขณะลงพื้นที่ สำรวจ โดยมีประเด็นหลักๆ ดังนี้ <ol style="list-style-type: none"> 2.1. ข้อมูลพื้นฐานหมู่บ้าน ได้แก่ จำนวนประชากร ครั้วเรือน ภาษา ศาสนา ชาติพันธุ์ ฯลฯ 2.2. ข้อมูลสภาพชีวิตความเป็นอยู่ 2.3. ข้อมูลด้านเกษตร ปศุสัตว์ งานหัตถกรรม 2.4. ข้อมูลด้านน้ำ ดิน ป่า
8. ประเมินปัญหา และศักยภาพใน มิติต่างๆ และ สรุปผล	1. เพื่อให้ทราบสภาพการณ์ ที่เป็นจริงของหมู่บ้าน และความยาก – ย่างใน การแก้ไขปัญหา แต่ละ มิติการพัฒนา	<ol style="list-style-type: none"> 1. ร่วมกันประเมิน ผ่านการพูดคุย แสดงความคิดเห็นในแต่ละหัวข้อ และร่วมกันให้คะแนนแต่ละหัวข้อ (หากมีคน จำนวนมาก ให้แบ่งเป็นหลายกลุ่ม และหาค่าเฉลี่ยภายหลัง เพื่อเปิดโอกาสให้แลกเปลี่ยนข้อมูลและแสดง ความคิดเห็นอย่างทั่วถึง) โดย checklist จะมีเกณฑ์สำหรับ 1 คะแนน 3 คะแนน และ 5 คะแนน เพื่อความยืดหยุ่นของผู้ใช้ เพราะหากสภาพจริง อยู่ก้ำกึ่งระหว่าง 1 คะแนน และ 3 คะแนน ก็สามารถประเมินที่ 2 คะแนนได้ 2. ร่วมกันให้คะแนนแต่ละมิติ ต้องทำ 3 ขั้นตอน เนื่องจากแต่ละมิติจะหลายมีประเด็นในการพิจารณา และในแต่ละ ประเด็นพิจารณาจะมีหัวข้อย่อยๆ ดังนั้นต้องคิดคะแนนตามขั้นตอน ดังนี้ (โปรดศึกษาตารางในหน้า 18 ประกอบ) <ul style="list-style-type: none"> • รวมคะแนนแต่ละหัวข้อย่อย • เมื่อได้คะแนนแต่ละรายหัวข้อย่อยแล้วให้นำคะแนนหัวข้อย่อย ภายใต้ประเด็นพิจารณาเดียวกันมารวมกัน และหาค่าเฉลี่ย เพื่อให้ได้คะแนนระดับประเด็น ทำจนครบทุกประเด็น • นำคะแนนแต่ละประเด็นมารวมกันแล้วหาค่าเฉลี่ย ซึ่งจะได้เป็นคะแนนของมิตินั้นๆ 3. สรุปคะแนนแต่ละมิติในรูปภาพไยมงมุง โดยสรุปเป็นมิติและประเด็น แต่ไม่ต้องลงถึงหัวข้อ และแบ่งคะแนน ออกเป็น 5 ช่วง จากน้อยที่สุด – มากที่สุด เพื่อแสดงถึงความยาก – ย่างในการแก้ไขปัญหา

ขั้นตอนการใช้ Checklist		
ขั้นตอน	วัตถุประสงค์	วิธีการ
		<p>ตัวอย่างการ Plot กราฟใยแมงมุมสำหรับวิเคราะห์มิติหน้า</p>

ขั้นตอนการใช้ Checklist		
ขั้นตอน	วัตถุประสงค์	วิธีการ
9.ประเมิน ศักยภาพภาพ ของพื้นที่ใน ภาพรวม	1. เพื่อให้ทราบ สภาพการณ์ที่เป็น จริงของหมู่บ้าน และ ความยาก – ง่ายใน การแก้ไขปัญหาใน ภาพรวมที่แสดงให้เห็น ทุกมิติการพัฒนา	<p>1. รวมคะแนนแต่ละประเด็น เพื่อหาค่าเฉลี่ยแต่ละมิติ</p> <p>2. สรุปคะแนนแต่ละมิติในรูปแบบกราฟใยแมงมุม โดยสรุปเป็นมิติ ให้ครบทุกมิติที่ประเมินศักยภาพของพื้นที่นั้นๆ และแบ่งคะแนนออกเป็น 5 ช่วง จากน้อยที่สุด – มากที่สุด เพื่อแสดงถึงความยาก – ง่ายในการแก้ไขปัญหา</p> <p>ตัวอย่างการ Plot กราฟใยแมงมุมสำหรับวิเคราะห์ศักยภาพพื้นที่</p>

ขั้นตอนการใช้ Checklist		
ขั้นตอน	วัตถุประสงค์	วิธีการ
		<p>ตัวอย่างแผนพัฒนา: หมู่บ้านที่ย่าป้อ</p> <p>หน้า</p> <ul style="list-style-type: none"> ● การบริหารจัดการน้ำสำหรับผู้ใช้น้ำ ● ระบบส่งน้ำสำหรับพื้นที่การเกษตร ● คุณภาพและปริมาณเมล็ดพันธุ์ ● ภูมิปัญญาในการจัดการหูกและหมูป่า ● ความมั่นคงทางอาหาร ● การจัดการแปลงที่เหมาะสมเพื่อเพิ่มรายได้ ● การเข้าถึงตลาด ● การเก็บและรักษามล็ดพันธุ์สำหรับการเพาะปลูกต่อไป <p>เกษตรกรรม</p> <ul style="list-style-type: none"> ● ความรู้พื้นฐานด้านปศุสัตว์และการดูแล ● อาสาปศุสัตว์ ● กองทุนปศุสัตว์ <p>ปศุสัตว์</p> <ul style="list-style-type: none"> ● การผลิตในครัวเรือนเพื่อลดค่าใช้จ่าย ● ทักษะและการเสริมสร้างศักยภาพ ● ทางเลือกในการประกอบอาชีพทั้งในและนอกชุมชน <p>งานฝีมือ</p> <ul style="list-style-type: none"> ● การเดินทางค่อนข้างลำบาก <p>สังคมวัฒนธรรม</p> <ul style="list-style-type: none"> ● โรงเรียนสำหรับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ● ภูมิปัญญา ความเชื่อ องค์กรความรู้ท้องถิ่น ● จัดการพื้นที่อยู่อาศัยอย่างเหมาะสม ● ฟังพาทัวเองได้ ● กฎของชุมชน <p>สุขภาพ</p> <ul style="list-style-type: none"> ● น้ำสะอาด ● ห้องน้ำ ● สุขลักษณะ ● ยาและเวชภัณฑ์ ● ศูนย์บริการด้านสุขภาพในชุมชน ● การวางแผนครอบครัวและการคุมกำเนิด <p>ความรู้</p> <ul style="list-style-type: none"> ● การเพิ่มขึ้นพื้นที่ทางการเกษตร ● การจัดสรรพื้นที่ทำกิน ● สิทธิในที่ดิน <p>ทรัพยากร</p> <ul style="list-style-type: none"> ● การจัดการพื้นที่ตามคอดีดงโมเดล (พื้นที่ทำกิน VS พื้นที่ป่า) ● ป่าอนุรักษ์ ● การป้องกันและจัดการไฟป่า <p>ธรรมชาติ</p> <ul style="list-style-type: none"> ● ผลผลิตข้าวเพียงพอต่อการบริโภค (2,000 กก./ปี/ครัวเรือน) ● ที่มาของรายได้ (3,600,000 บาท/ปี/ครัวเรือน) ● รายได้ระยะยาว <p>ยากจน</p> <p>ความรู้อื่นๆ</p> <p>Legend</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ Quick hits ● ระยะสั้น ● ระยะยาว <p>Copyright © 2018 The Mae Fah Luang Foundation under Royal Patronage All Rights Reserved</p>